

شیوه های استکبار ستیزی حضرت زینب سلام علیها

پور قاسمی^۱

چکیده

حضرت زینب سلام الله علیها در قیام عاشورا مصائب زیادی را تحمل کردند؛ اما با وجود همه این ها به عنوان یک الگو برای مبارزه با استکبار شناخته شده اند. ایشان در همه حوادث کربلا نه تنها صبور بودند بلکه به مبارزه با استکبار پرداختند. حضرت زینب با سخنرانی های صریح و آشکار خود علیه حکومت مستکبر یزید یکی از بزرگترین اسوه های مبارزه با استکبار هستند. در این مقاله تلاش شده است تا با فیش برداری از منابع کتابخانه ای و به روش توصیفی و تحلیلی شیوه های حضرت زینب سلام الله علیها در مبارزه با استکبار بیان شود. حضرت زینب در حادثه کربلا در دو مرحله به مبارزه با استکبار پرداختند؛ مرحله اول در دوران اسارت و مرحله دوم پس از اسارت بود. در دوران اسارت حضرت با ایراد خطبه های کوبنده، صبر و پایداری، تحقیر و شکستن شکوه دروغین مستکبران به مبارزه با استکبار پرداختند و بعد از اسارت نیز با سیاه پوشی و گریه و فغان و برپایی مجالس عزاداری و سوگواری به مبارزات خود بر علیه استکبار ادامه دادند.

کلیدواژه ها: استکبار ستیزی، قیام عاشورا، حضرت زینب، اسارت.

۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه معصومه

مقدمه

واژه استکبار با مشتقات آن ۴۸ بار در قرآن کریم آمده است. استکبار، به زمان های بسیار دور باز می گردد. در واقع، پیشینه این مسئله را باید در آغاز زندگی اجتماعی انسان پی گرفت؛ حتی می توان گفت از هنگامی که بشر بوده، استکبار هم وجود داشته است. به دیگر سخن، از روزی که شیطان از اطاعت امر الهی در سجده بر آدم سر پیچید و کبر ورزید، استکبار شکل گرفت و از آن زمان که سوگند خورد تا بشر را گمراه کند، استکبار، وارد عرصه عمل شد. بدین سبب حضرت امیرمؤمنان علیه السلام در خطبه قاصعه، ابلیس را پیشکسوت و سر سلسله مستکبران معرفی می کند؛ چرا که او نخستین فردی بود که در مخالفت با حق و تسلیم نشدن در برابر کامل تر بودن آدم از او، گام برداشت.

قیام عاشورا یکی از بارزترین صحنه های مبارزه علیه حکومت یزید مستکبری فاسد و ستمگر می باشد که امروزه به عنوان الگویی برای مبارزه با استکبار در نظر گرفته شده است که به قشر خاصی اختصاص ندارد. در این نهضت حماسه ساز و تاریخی اهمیتی که امام حسین علیه السلام به حضور زنان در صحنه مبارزه می دادند و نقش مفیدی که در نهضت داشته اند الگوی مناسبی برای رهبران هر قیام و زنان جهان در مبارزه با مستکبرین است. بانوانی که در صحنه عاشورا و صحنه های پس از آن حضور داشتند، پیام این قیام بزرگ را به گوش جهانیان رساندند، از جمله این زنان حضرت زینب بود که با سخنرانی های صریح و آشکار خود علیه حکومت مستکبر یزید یکی از بزرگترین اسوه های مبارزه با استکبار لقب گرفت.

در مورد موضوع « شیوه های استکبار ستیزی حضرت زینب سلام علیها » پژوهش هایی صورت گرفته از جمله کتاب «زینب بیدارگر تاریخ» نوشته حسین کردی که در سال ۱۴۰۱ توسط انتشارات حکمت فراز به چاپ رسید. کتاب «نگاهی به مقام حضرت زینب سلام الله علیها» نوشته حسین انصاریان که در سال ۱۳۸۸ توسط انتشارات دارالعرفان به چاپ رسید. این دو کتاب در مورد ماجرای عاشورا و نقش حضرت زینب در این قیام عظیم است ولی هیچ کدام به شیوه های استکبار ستیزی حضرت زینب سلام الله علیها در این قیام نپرداخته اند.

پایان نامه « دین و سیاست در سیره حضرت زینب (س) » نوشته لیلا حسنی پور مجرد که در سال ۱۳۹۵ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی دفاع شده است و پایان نامه «شرح

تفسیر و تحلیل خطبه های حضرت زینب سلام الله علیها و دلالت های تربیتی آن» نوشته سکینه اسماعیلی ابوالخیری که در سال ۱۳۹۲ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی دفاع شده است. پایان نامه های معرفی شده در مورد حضرت زینب سلام الله علیها نگاشته شده است؛ ولی ما در این مقاله تلاش می کنیم تا شیوه های حضرت زینب سلام الله علیها را در استکبارستیزی بیان کنیم.

مقاله «محورهای استکبارستیزی حضرت زینب سلام الله علیها در ماجرای قیام عاشورا» نوشته گلناز صابری که در سال ۱۳۹۷ در یازدهمین همایش بین المللی پژوهش های قرآنی منتشر شد و همچنین مقاله «حضرت زینب علیها السلام؛ شخصیت و نقش ایشان در نهضت کربلا» نوشته خادم حسین فاضلی که در سال ۱۳۸۶ در نشریه معرفت منتشر شده است. این دو مقاله در مورد حضرت زینب سلام الله علیها و استکبارستیزی ایشان نگاشته شده ولی هیچ کدام به طور کامل شیوه های حضرت زینب سلام الله علیها را در استکبارستیزی بیان نکرده اند.

هدف از نگارش این مقاله معرفی حضرت زینب سلام الله علیها به عنوان یک بانوی استکبارستیز و بیان شیوه های ایشان در مبارزه با استکبار است و تلاش می شود به این سوال پاسخ داده شود که حضرت زینب سلام علیها برای مبارزه با استکبار از چه شیوه هایی استفاده کردند؟

مفهوم استکبار

استکبار از ریشه «ک-ب-ر» و به معنای برتری خواهی، امتناع از پذیرش حق از روی عناد و تکبر^۱، «کبر» و خود بزرگ بینی دروغین^۲ است.

این واژه با مشتقات آن ۴۸ بار در قرآن کریم آمده که ۴ مورد آن به استکبار ابلیس و بقیّه به استکبار انسان اشاره دارد. ماده «کُتِبَ» و برخی مشتقات آن نیز که در قرآن کریم به کار رفته به معنای استکبار است.^۳ بدترین اقسام استکبار عدم تمکین و تواضع در برابر فرمان خداوند و انبیای الهی است.

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۲۵

۲. طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۶۵

۳. فراهیدی، العین، ص ۵۱۴

استکبار در اصطلاح و کاربردهای رایج، به نوعی سلطه جویی، استعمار و بهره کشی فرهنگی، سیاسی و اقتصادی گروهی اندک و زورگو و منفعت طلب، بر گروهی بزرگ از توده های محروم مردم گفته می شود.^۱

الف: در دوران اسارت

حضرت زینب سلام الله علیها در دوران اسارت خود به شیوه های مختلف به استکبار ستیزی پرداختند.

۱- خطبه

حضرت زینب سلام الله علیها در خطبه های خود، روحیه شکست ناپذیری و صلابت نفس عزت مندی اهل بیت را به رخ استکبار آن روز کشیدند و بصیرت عاشورایی و انتقال پیام امام حسین علیه السلام و تبلیغ فرهنگ عاشورا مدیون پیام حضرت زینب سلام الله علیها و امام سجاد علیه السلام است و خطبه های آن بزرگواران سند استکبار ستیزی آنهاست.

حضرت زینب سلام علیها یزید را فرزند طلقا خطاب نمود و آن اشاره به داستان فتح مکه است که پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله بزرگان مکه را که ابوسفیان، جد یزید هم از آنها بود، عفو کرد و بخشید و آنان را آزاد کرد و فرمود: «اذهبوا فانتم الطلقاء»^۲

«چگونه انتظار مهربانی و شفقت باشد از کسی که با دهان خود می خواست جگر پاکان را بیلعد و گوشت او از خون شهیدان اسلام روییده شده؟» زینب کبری سلام علیها با طرح و عنوان این مسئله می خواهد این نتیجه را بگیرد که آل ابوسفیان در اصل با اسلام مخالف اند و هرگز با اسلام و پیامبر صلی الله علیه وآله آشتی نکرده اند. فرزندان ابوسفیان این حدق و کینه را سینه به سینه، به یکدیگر منتقل کردند و یزید براین زخم مرهم گذاشت. این جنگ، در واقع جنگ کفر و ایمان و جنگ غرور جاهلیت با تمامی ارزش های اسلام قلمداد می شود. و در ادامه به یزید یادآور

۱. محمدی، سیاست خارجی، ص ۳۳

۲. منصوری لاریجانی، زینب کبرا، فریادی بر اعصار، ص ۱۵۴

می شود که جایگاه اجداد تو در جهنم است. «به زودی به اجداد خود در جهنم ملحق خواهی شد و خواهی گفت که ای کاش نبودم و چنین جنایتی را مرتکب نمی شدم.»^۱

نکته ظریف در دعوت و سیره تبلیغی حضرت زینب سلام علیها و در خطبه ها و سخنان ایشان آن است که همواره آنها را به صورت سلسله وار ذکر می کند. یعنی محتوا و مضمون سخنان خود را علاوه بر بیان شیوا و رسا، اولاً به آیات کتاب خدا، سپس احادیث جدش پیامبر صلی الله علیه و آله و پدرش امام علی علیه السلام و پس از آن به وقایع تاریخی مستند می کند. در خطبه ها، خطاب به شاهان و سران دستگاه یزید به آیه قرآن استناد می کند. حضرت زینب سلام علیها به طور دقیق و ملهم از آیات قرآن کریم، به سنت های حتمی و قطعی خداوند در آفرینش اشاره می کند و در باب نبرد حق و باطل به سنت الهی «پیروزی نهایی حق بر باطل» اشاره می کند که چگونه علی رغم همه دسایس و خدعه ها، حقیقت در نهایت پیروز و ماندگار خواهد شد.

حضرت زینب سلام علیها خطبه ای را هم در شام و در مجلس یزید و در بین کارگزاران حکومتی او ایراد نمود. در این خطبه برخلاف خطبه کوفه که مخاطب آن به طور مستقیم مردم بودند به یزید حمله می کند و تصویری از نبرد حق و باطل و رویارویی خاندان نبوت با خاندان اموی ارائه می کند. حضرت زینب در این خطبه نهضت حسینی را به کمال رساند و اصول مبارزاتی و انقلابی قیام عاشورا را برای جهانیان تبیین نمود. خطبه ای که در واقع متمم نهضت امام حسین علیه السلام است.

برخورد حضرت زینب سلام علیها در مقابل اشعار کفرآمیز یزید از سر کبر و غرور، دشمنی دیرینه خود به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله و اسلام و قرآن را یکجا آشکار کرد و اشعاری را به زبان آورد که نشانه کفر و بی اعتقادی او به اسلام بود. «ای کاش بزرگان قبیله من که در جنگ بدر کشته شدند. می بودند و می دیدند که ... ما بزرگان بنی هاشم را کشتیم و آن را به حساب جنگ بدر گذاشتیم و این پیروزی را در برابر آن شکست به دست آوردیم. هاشم «پیامبر صلی الله علیه

۱. موسوی، مقتل مقرر، ص ۳۵۷ - ۳۵۹

۲. ر.ک. محمدی ارشتهادی، حضرت زینب فروغ تابان کوثر، ص ۱۰۷۴؛ موسوی، مقتل مقرر، ص ۳۲۴.

ناچار یزید اظهار ندامت و پشیمانی کرد و گناه را به گردن پسر زیاد انداخت و خود را در قتل سید الشهداء علیه السلام بی گناه جلوه داد.^۱

حضرت زینب سلام الله علیها پس از بازگشت به مدینه نیز با بیان حوادث عاشورا به استکبارستیزی خود ادامه دادند.

۱- سیاه پوشی

یکی از عواملی که سبب موفقیت زینب سلام الله علیها شد عقل و تدبیر او بود، اصلاً قبل از این که عاشورایی و اسارتی در کار باشد، زینب به عقل و تدبیر معروف و مشهور بود به طوری که به او القاب، عقيله بنی هاشم عقيله النساء و... لقب داده اند.

عقل و تدبیر زینب به گونه ای بود که توانست در کارهایش بیشتر موفق شود و در غیر این صورت نمی توانست در برابر یزید و اطرافیان حيله باز و مزورش موفق شود.

از جمله کارهای مدبرانه حضرت زینب سلام الله علیها برگزاری مجالس سوگواری و عزاداری در شام و مدینه و دستور وی مبنی بر سیاه پوش نمودن محمل ها بود که فرمود: «اجعلوها سوداء حتی يعلم الناس، انا فی مصیبه وعزاء لقتل اولاد الزهراء سلام الله علیها بآ محمل ها را سیاه پوش کنید تا مردم بدانند که ما در مصیبت و عزاداری برای کشته شدن فرزندان زهرا هستیم».

هر چند این گونه امور از نظر دشمنان ساده و بی ارزش بود ولی در حقیقت همین کارهای بالارزش زمینه ساز قیام و انقلاب مردم علیه قاتلان امام حسین علیه السلام بود که توانست کاخ یزیدیان را متزلزل کند.

۲- گریه و فغان و برپایی مجالس عزاداری و سوگواری

آنچه از این گونه اقدامات آن حضرت به دست می آید. این است که او می خواهد با این ناله های جان سوز ولی آگاهانه و بیدار کننده.

۱. کردی، زینب بیدادگر تاریخ، ص ۱۱۳.

۲. جزائری، الخصائص الزینبیه، ج ۱، ص ۱۹۲

درس های آموزنده به لشکریان فرومایه دشمن دهد او باید به آنان بفهماند که چه جنایت هایی کرده اند و باید به آن لشکر جنایت کار کوفه بفهماند که جنگ شان، جنگ با قرآن، آورنده قرآن، و ایمان آورندگان به قرآن بوده است.

او می خواهد با این ناله های جان سوز عواطف و احساسات مردم را تحریک نماید و آنان خود به خود علیه استبداد و یزیدیان قیام و شورش کنند و می بینیم که چنین کرد.

مدتی که در شام اقامت داشت در محله ای به نام «دار الحجاره» مراسم عزاداری برپا کرد و آن چنان عزاداری و نوحه سرایی و گریه و زاری می کردند که مردمی که در آنجا شرکت می کردند تصمیم گرفتند به خانه یزید هجوم برند و او را به قتل برسانند.^۱

قافله اهل بیت وارد شهر مدینه منوره شد زینب کبری سلام الله علیها و به محض ورود به مدینه به همراه دیگر زنان و دختران امام حسین وارد در مسجد النبی شدند و سخنان جان سوزی را با جد خویش دارند که در کتاب های مقاتل ضبط است. «یا جدّاه اِنّی ناعیهُ اِلَیکَ اخی الحُسَینُ؛ ای جدّ! من خبر مرگ برادرم حسین را برای تو آورده ام.» پس از ورود اهل بیت به مدینه، مردم مدینه دسته دسته برای عرض تسلیت شهادت فرزندان بنی هاشم و دو پسر عبدالله بن جعفر و امام حسین علیه السّلام به خانه عبدالله بن جعفر و زینب کبری می رفتند.^۲

و باز آن بانوی ستمدیده را می بینیم که پس تحمل آن همه مصیبت ها و رنج ها به مدینه بازگشته و در شهر پیامبر صلی الله علیه و آله و در خانه خود به سوگواری بر امام علیه السلام و دیگر یاران او می پردازد، در این مراسم عزاداری، هر روز گروه گروه از زنان مدینه به خدمت آن حضرت آمده، ضمن تسلیت به ایشان، به ندبه و گریه می پردازند تا آنجا که به تدریج زنان قبایل و عشایر، تصمیم به خونخواهی شهدای کربلا می گیرند و قیام می کنند.^۳

۱. همان، ص ۲۹۶.

۲. قزوینی، زینب الکبری من المهد الی اللحد، ص ۶۱۴

۳. عمادزاده، حسین، حضرت زینب کبری (س)، ص ۱۵۰.

نتیجه گیری

استکبار ستیزی از عوامل مهم و تاثیر گذار بر افکار و اندیشه های بشری بوده که تاثیر آن به مراتب از جنگ های نظامی بیشتر است. قیام عاشورا یکی از بارزترین صحنه های مبارزه علیه حکومت یزید مستکبری فاسد و ستمگر می باشد که امروزه به عنوان الگویی برای مبارزه با استکبار در نظر گرفته شده است که به قشر خاصی اختصاص ندارد.

در این نهضت حماسه ساز و تاریخی اهمیتی که امام حسین علیه السلام به حضور زنان در صحنه مبارزه می دادند و نقش مفیدی که در نهضت داشته اند، الگوی مناسبی برای رهبران هر قیام و زنان جهان در مبارزه با مستکبرین است. بانوانی که در صحنه عاشورا و صحنه های پس از آن حضور داشتند، پیام این قیام بزرگ را به گوش جهانیان رساندند. از جمله این زنان حضرت زینب سلام الله علیها بودند که در دوران اسارت و پس از آن به تلاش خود برای معرفی مستکبران و مبارزه با آنان پرداختند.

حضرت زینب سلام الله علیها در دوران اسارت با ایراد خطبه در مجلس یزید، به افشای حقایق عاشورا و مبارزه با استکبار پرداختند و در همه مراحل اسارت با صبر و پایداری دشمنان را رسوا کردند. ایشان در سخنان کوبنده خود به تحقیر مستکبران پرداختند و شکوه دروغین ایشان را شکستند. ایشان پس از اسارت نیز با سیاه پوش کردن محمل ها و برپایی مجالس عزاداری و بیان مصائب عاشورا به رسوا کردن مستکبران و مبارزه با استکبار پرداختند.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

کتاب های فارسی

۱. بابازاده، علی اکبر، سیمای زینب کبری، چاپ اول، انتشارات مکیال، ۱۳۷۷.
۲. جزایری، سید نور الدین، خصایص زینبیه، قم: انتشارات مسجد مقدس جمکران، ۱۳۷۷.
۳. دریاب نجفی، حسین، زینب کبرا، اسوه صبر و شجاعت و استقامت، چاپ اول، قم: انتشارات حضرت عباس(ع)، ۱۳۸۱.
۴. رجالی تهرانی، علیرضا، مادر مصیبتها، چاپ سوم، انتشارات نبوغ، ۱۳۸۰.
۵. سید بن طاووس، لهوف (رواق چشمهای اشکبار)، ترجمه: علی کرمی، چاپ اول، قم: حاذق، ۱۳۸۰.
۶. عمادزاده، حسین، حضرت زینب کبری (س)، تهران: انتشارات محمد، بی تا.
۷. کردی، حسین، زینب بیدارگر تاریخ، قم: حکمت فراز، ۱۴۰۱.
۸. محمدی اشتهاوردی، محمد، حضرت زینب فروغ تابان کوثر، چاپ سوم، تهران: برهان، ۱۳۷۹.
۹. محمدی، منوچهر، سیاست خارجی، چاپ چهارم، انتشارات دادگستر، ۱۳۸۴.
۱۰. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، دایره المعارف قرآن، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۲.
۱۱. مفید، محمد بن محمد، الارشاد، (ترجمه: سید هاشم رسولی محلاتی)، چاپ دوم، تهران: اسلامیه، بی تا.
۱۲. منصوری لاریجانی، اسماعیل، زینب کبرا، فریادی بر اعصار، چاپ اول، تهران: مرکز نشر فرهنگی آیه، ۱۳۷۸.

۱۳. موسوی، سید عبدالرزاق، مقتل مكرم، ترجمه: عزیز الهی کرمانی، قم: نوید، ۱۳۸۱.

کتاب های عربی

۱۴. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، محقق: جمال الدین میر داماد، بیروت: دارالفکر للطباعة و نشر و التوزیع، ۱۴۱۴ ق.

۱۵. سیدبن طاووس، اللهوف، ۱۳۷۸ ش، چاپ اول، قم: دلیل ما، ۱۳۸۰.

۱۶. طریحی، فخر الدین بن محمد، مجمع البحرین، محقق: احمد حسینی اشکوری، ج ۴، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵ ش.

۱۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، قم: موسسه ای دار الهجره، ۱۴۰۹ ق.

۱۸. قزوینی، سید محمد کاظم، زینب الكبرى من المهد الى اللحد، انتشارات جلال الدین، ۱۳۸۴.

۱۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار (ط - بیروت) (محقق و مصحح: جمعی از محققان)، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق

مقالات

۲۰. صابری، گلناز «محورهای استکبار ستیزی حضرت زینب (س) در ماجرای قیام عاشورا» یازدهمین همایش بین المللی پژوهش های قرآنی، ۱۳۹۷.

۲۱. موسوی، سید صمد «استکبار ستیزی و شیوه های مبارزه با آن در قرآن»، مجله مبلغان آبان و آذر ۱۳۸۷، شماره ۱۰۹.